

עניני אהבת ויראת ה' והמסתעף – שעור לע"נ א"מ מרת עטרה בת מרן הרב יוסף דוב הלוי

רמב"ם הלכות תשובה פרק י הלכה א

אל יאמר אדם הריני עושה מצות התורה ועוסק בחכמתה כדי שאקבל כל הברכות הכתובות בה או כדי שאזכה לחיי העולם הבא, ואפרוש מן העבירות שהזהירה תורה מהן כדי שאנצל מן הקללות הכתובות בתורה או כדי שלא אכרת מחיי העולם הבא, אין ראוי לעבוד את ה' על הדרך הזה, שהעובד על דרך זה הוא עובד מיראה ואינה מעלת הנביאים ולא מעלת החכמים

רמב"ם הלכות תשובה פרק י הלכה ב

העובד מאהבה עוסק בתורה ובמצות והולך בנתיבות החכמה לא מפני דבר בעולם ולא מפני יראת הרעה ולא כדי לירש הטובה אלא עושה האמת מפני שהוא אמת וסוף הטובה לבא בגללה, ומעלה זו היא מעלה גדולה מאד ואין כל חכם זוכה לה, והיא מעלת אברהם אבינו שקראו הקדוש ברוך הוא אוהבו לפי שלא עבד אלא מאהבה והיא המעלה שצונו בה הקדוש ברוך הוא על ידי משה שנאמר ואהבת את ה' אלהיך, ובזמן שיאהוב אדם את ה' אהבה הראויה מיד יעשה כל המצות מאהבה

ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה ד

והמצוה הרביעית היא שצונו להאמין יראתו יתעלה ולהפחד ממנו ולא נהיה ככופרים ההולכים בקרי אבל נירא ביאת ענשו בכל עת והוא אמרו יתעלה (ואתחנן ו) את י"י אלהיך תירא. ובגמר סנהדרין (נו א) אמרו על דרך הויכוח באמרו ית' (ס"פ בהר) ונוקב שם י"י מות יומת ואימא פירושי דכתיב אשר נקבו בשמות ואזהרתיה מן את י"י אלהיך תירא. רוצה לומר אולי אמרו נוקב שם י"י הוא שיזכור השם לבד מבלתי שיברך ואם תאמר אי זה עון בזה נאמר שהוא עזב היראה כי מיראת השם שלא יזכר שמו לבטלה. והיתה תשובת השאלה הזאת ודחיית המאמר הזה כשאמרו חדא דבעינא שם בשם וליכא, כלומר שיברך את השם בשם כמו שאמרו יכה יוסי את יוסי, ועוד אזהרת עשה היא וכל אזהרת עשה לא שמה אזהרה. כלומר זה אשר אמרת אזהרתיה מן את י"י אלהיך תירא אינו אמת כי זה צווי והיא מצות עשה ואין מזהירין בעשה. הנה כבר התבאר שאמרו את י"י אלהיך תירא מצות עשה

רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ב

הלכה א

האל הנכבד והנורא הזה מצוה לאהבו וליראה אותו שנאמר ואהבת את ה' אלהיך, ונאמר את ה' אלהיך תירא

הלכה ב

והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו, בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול א כמו שאמר דוד צמאה נפשי לאלהים לאל חי, וכשמחשב בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו ויפחד ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות, כמו שאמר דוד כי אראה שמך מעשה אצבעותיך מה אנוש כי תזכרנו, ולפי הדברים האלו אני מבאר כללים גדולים ממעשה רבון העולמים כדי שיהיו פתח למבין לאהוב את השם, כמו שאמרו חכמים בענין אהבה שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם

מלבי"ם דברים (פרשת ואתחנן) פרק ו פסוק ד

(ד) שמע ישראל, אחר שאמר שתכלית עשית המצות היא יראת השם כמ"ש אשר צוה ללמד אתכם לעשות למען תירא את ה' אלהיך, בא להעלותם למדרגה יותר גדולה שהיא אהבת השם כמ"ש ואהבת את ה' אלהיך. שהאהבה מדרגה גדולה יותר מן היראה, ובכ"ז הם תרין ריעין דלא מתפרשין לעלמין ומגו דחילו נפיק רחימו, אבל זה לא יצויר רק אחר האמנת היחוד, רצוני שכל האומות הקודמים שהיו מאמינים ברבוי האלהות, השוו בזה שיש אלהים פועל טוב ויש אלהים פועל רע, כי לא יכלו לצייר שהטוב והרע הנמצא בעולם יצאו משרש אחד, וע"כ היו מתיראים מפועל הרע ואוהבים את הפועל הטוב, וכאשר בא בתורת אמת ללמדם שיתאחדו היראה והאהבה לאלהי אמת הוצרך להקדים להם אמונת היחוד, שאלהי עולם הוא אחד ואין זולתו והוא שרש לכל הנמצא והמתהווה בכל

העולמות הן דברים אשר לפי השגתנו נקראם בשם טוב והן דברים אשר נקראם בשם רע והוא בשנאמין כי אין רע במציאות כלל, שמהאל הטוב האחד האמתי לא יצא רק טוב, ואשר ידמה לנו שהוא רע הוא באמת אך טוב וחסד בין הרע הנמצא בהויה כל העדר הוא לצורך הויה וכל השחתה הוא לצורך תקון ובנין, כמ"ש וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, ובין הרע הנדמה לנו בהנהגה, שכל הרעות הבאות בעולם הם לתכלית טוב וכמו שית' ועי"כ יצויר היראה והאהבה לאל אחד, ועז"א ה' אלהינו ה' אחד שה' מורה מדת הרחמים הפועל טוב, ואלהים מורה מדה"ד הפועל דין ועונש, הוא אחד, כולו טוב ופועל אך טוב וחסד שעז"א שנית שם הויה. והכל מתאחד ביחוד שלם ולכן ואהבת את ה' אלהיך

משנה מסכת אבות פרק ב משנה א

והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת אבות פרק ב משנה א

ואמר עוד, שתוכל ללמוד על שכר עבירה כאשר לא תעשה, הואיל וזה גם כן לא התבאר, ותוכל ללמוד מעונשה, כי החטא אשר עונש מי שיעשהו חמור - יהיה שכר הנחתו לפי אותו היחס מן החומר, כמו שהתבאר בקידושין באומרו: "כל היושב ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה". וכבר בארנוהו שם

משנה מסכת מכות פרק ג משנה טו

כל חייבי כריתות שלקו נפטרו ידי כריתתם שנאמר (דברים כ"ה) ונקלה אחיך לעיניך כשלקה הרי הוא כאחייך [*] דברי ר' חנניא בן גמליאל אמר ר' חנניא בן גמליאל מה אם העובר עבירה אחת נוטל נפשו עליה העושה מצוה אחת על אחת כמה וכמה שתינתן לו נפשו ר' שמעון אומר ממקומו הוא למד שנאמר (ויקרא י"ח) ונכרתו הנפשות העושות וגו' ואומר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם הא כל היושב ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה רבי שמעון בר רבי אומר הרי הוא אומר (דברים י"ב) רק חזק לבלתי אכול הדם כי הדם הוא הנפש וגו' ומה אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו הפורש ממנו מקבל שכר גזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להן ומחמתן הפורש מהן על אחת כמה וכמה שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות

דרך חיים מסכת אבות פרק ב משנה א

ועוד כי דם הוא מצות לא תעשה, ובמצות לא תעשה אין שכר עליהן בעצמם כלל רק בשביל הצער ולא בשביל . המצוה עצמה. דהכי איתא בפ"ק דקידושין (ל"ט, ב') דאמר התם העושה מצוה אחת מטיבין לו ופריך מצות עשה אין מצות לא תעשה לא והתניא ישב אדם ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה ומשני כשבא דבר עבירה לידו, פי' שאין שכר על מצות לא תעשה בעצמם רק כשבא עבירה לידו ומתאוה לעבירה וכופה את יצרו נותנין לו שכר בשביל הצער שכופה את יצרו

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת מכות פרק ג משנה טז

ואמרו כל היושב ולא עבר עבירה אם היה אפשר לו לעשותה ולא מנעו מעשיית אותה העבירה שום מונע כלל אלא הצווי התורני כמו יוסף הצדיק וכיוצא בו. ואתה יודע לשון התורה בהמנעות מאכילת הדם היאך הבטיח על כך ואמר למען ייטב לך ולבניך אחריו עד עולם כי תעשה הטוב והישר בעיני ה'. כל שכן הנמנע מן התאות הגופניות החמורות אשר האדם מטבעו נוטה אליהן כמו שהזכיר, והתורה היא שהזהירה אותו מהן כדי להכשיר את הנפש שלא תהא שטופה יותר ממה שבטבע. והלכה כר' חנניא בן גמליאל

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף נ עמוד ב

תנו רבנן: יש זריז ונשכר, ויש זריז ונפסד, יש שפל ונשכר ויש שפל ונפסד. זריז ונשכר דעביד כולי שבתא, ולא . עביד במעלי שבתא. זריז ונפסד - דעביד כולי שבתא, ועביד במעלי שבתא. שפל ונשכר - דלא עביד כולי שבתא. ולא עביד במעלי שבתא. שפל ונפסד - דלא עביד כולי שבתא, ועביד במעלי שבתא. אמר רבא: הני נשי דמחוזא, אף על גב דלא עבדן עבידתא במעלי שבתא - משום מפנקותא הוא, דהא כל יומא נמי לא קא עבדן, אפילו הכי - שפל ונשכר קרינן להו. רבא רמי: כתיב כי גדל עד שמים חסדך וכתוב כי גדל מעל שמים חסדך, הא כיצד? כאן -

בעושין לשמה, וכאן - בעושין שלא לשמה. וכדרב יהודה, דאמר רב יהודה אמר רב: לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אף על פי שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה - בא לשמה

רש"י מסכת פסחים דף נ עמוד ב

שפל ונשכר - דלא עביד כולה שבתא ולא במעלי שבתא - ואף על גב דלאו לשום מצוה מיכין - מצוה שלא לשמה מיהא הויא, דאמרינן לקמן: יעסוק אדם במצוה ואפילו שלא לשמה

.הכי גרסינן - ואף על גב דהאי דלא קעבדן כו

עושין לשמה - מעל שמים, ושלא לשמה - עד לשמים, דמצוה מיהא קא עביד, כדרב יהודה

ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה א

המצוה הראשונה היא הצווי אשר צוונו להאמין האלוהות והוא שנאמין שיש שם עלה וסבה הוא פועל לכל הנמצאות והוא אמרו ית' אנכי י"י אלהיך. ובסוף גמר מכות (כג ב, כד א) אמרו תרי"ג מצות נאמרו לו למשה בסיני מאי קראה תורה לנו משה כלומר מנין תור"ה והקשו על זה ואמרו תורה בגימטריא הכי הויא שית מאה וחדסרי הויא והיתה התשובה אנכי ולא יהיה מפי הגבורה שמעום. הנה כבר התבאר לך כי אנכי י"י מכלל שש מאות ושלוש עשרה מצות והוא צווי באמונה כמו שבארנו

ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה ב

והמצוה השניה היא הצווי שצונו באמונת היחוד והוא שנאמין כי פועל המציאות וסבתו הראשונה אחד והוא אמרו יתעלה שמע ישראל י"י אלהינו י"י אחד. וברוב המדרשות תמצאם יאמרו על מנת ליחד את שמי על מנת ליחדני ורבים כאלה. רוצים בזה המאמר שהוא אמנם הוציאנו מן העבדות ועשה עמנו מה שעשה מן החסד והטוב על מנת שנאמין היחוד כי אנחנו חייבים בזה. והרבה שיאמרו מצות יחוד. ויקראו גם כן זאת המצוה מלכות. כי הם יאמרו (ברכות יג א) כדי לקבל עליו עול מלכות שמים. רוצים לומר להודות ביחוד ולהאמינו

רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק א

הלכה א

יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון, והוא ממציא כל נמצא, וכל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא מאמתת המצאו

הלכה ב

ואם יעלה על הדעת שהוא אינו מצוי אין דבר אחר יכול להמצאות

הלכה ג

ואם יעלה על הדעת שאין כל הנמצאים מלבדו מצויים הוא לבדו יהיה מצוי, ולא יבטל הוא לבטולם, שכל הנמצאים צריכין לו והוא ברוך הוא אינו צריך להם ולא לאחד מהם, לפיכך אין אמתתו כאמתת אחד מהם

הלכה ד

הוא שהנביא אומר וה' אלהים אמת, הוא לבדו האמת ואין לאחר אמת כאמתתו, והוא שהתורה אומרת אין עוד מלבדו, כלומר אין שם מצוי אמת מלבדו כמותו

הלכה ה

המצוי הזה הוא אלהי העולם אדון כל הארץ, והוא המנהיג הגלגל בכח שאין לו קץ ותכלית, בכח שאין לו הפסק, שהגלגל סובב תמיד ואי אפשר שיסוב בלא מסבב, והוא ברוך הוא המסבב אותו בלא יד ובלא גוף

הלכה ו

וידעת דבר זה מצות עשה שנאמר אנכי ה' אלהיך

משנה מסכת אבות פרק א משנה ז

::נתאי הארבלי אומר הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע ואל תתיאש מן הפורענות [*]

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת אבות פרק א משנה ז

ואמר, שאם תחטא, או תראה חוטא, אל תבטח ותאמר שה' יענוש בעולם הבא בלבד, אלא אל תתיאש מן הפורענות בעולם הזה על החטא ההוא

משנה מסכת אבות פרק א משנה ג

אנטיגנוס איש סוכו קבל משמעון הצדיק הוא היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל [*] פרס אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת אבות פרק א משנה ג

[ג] פרס ייקרא הגמול אשר יגמול האדם מי שאינו חייב לו בדין, אלא יעשה זה על דרך החסד וההטבה, כמי שיאמר לעבדו, או לבנו הקטן, או לאשתו: עשה כך, ואתן לך דינר או שנים. וזה הוא ההבדל בין פרס ושכר, כי השכר חייבים בו בדין. ואמר זה החסיד, שאתם לא תעבדו את ה' על תנאי שייטיב לכם ויגמלכם חסד, ותקוו לגמול ותעבדו בעבורו, אלא עבדוהו כעבדים שאינם מקווים לחסד ולא להטבה, רצה בזה: שיהיו עובדים מאהבה, כמו שבארנו בעשירי מסנהדרין. ועם זה לא פטרם מן היראה, ואמר: ועם היותכם עובדין מאהבה, אל תניחו היראה לגמרי, ויהא מורא שמים עליכם, כי כבר באה גם כן בתורה המצוה ביראה, והוא אומר: +דברים ו יג+ "את ה' אלהיך תירא". ואמרו החכמים: "עבוד מאהבה, עבוד מיראה". ואמרו: "האזהב לא יחמיץ מצוה, והירא לא יעבור על אזהרה", כי ליראה מבוא גדול במצוות לא תעשה, וביחוד במצוות השימיעות

רמב"ם הלכות תשובה פרק י הלכה ג

וכיצד היא האהבה הראויה הוא שיאהב את ה' אהבה גדולה יתירה עזה מאוד עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה' ונמצא שוגה בה תמיד כאלו חולה חולי האהבה שאין דעתו פנויה מאהבת אותה אשה והוא שוגה בה תמיד בין בשבתו בין בקומו בין בשעה שהוא אוכל ושותה, יתר מזה תהיה אהבת ה' בלב אהביו שוגים בה תמיד כמו שצונו בכל לבבך ובכל נפשך, והוא ששלמה אמר דרך משל כי חולת אהבה אני, וכל שיר השירים משל הוא לענין זה

רמב"ם הלכות תשובה פרק ב הלכה א

אי זו היא תשובה גמורה, זה שבא לידי דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשותו ופירש ולא עשה מפני התשובה, לא מיראה ולא מכשלון כח, כיצד הרי שבא על אשה בעבירה ולאחר זמן נתייחד עמה והוא עומד באהבתו בה ובכח גופו ובמדינה שעבר בה ופירש ולא עבר זהו בעל תשובה גמורה, הוא ששלמה אמר וזכור את בוראיך בימי בחורותיך

ספר מסילת ישרים הקדמה

האהבה: שיהיה נקבע בלב - האדם אהבה אליו יתברך עד שתתעורר נפשו לעשות נחת רוח לפניו, כמו שלבו מתעורר לעשות נחת רוח לאביו ולאמו, ויצטער אם חסר זה מצדו או מאחרים ויקנא על זה - וישמח שמחה רבה בעשותו דבר מזה

ספר מסילת ישרים פרק יח

הנה שורש החסידות הוא משאמרו חז"ל (ברכות י"ז): אשרי אדם שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו. והענין, הוא כי הנה המצות המוטלות על כל ישראל כבר ידועות הן וחובתן ידועה עד היכן היא מגעת, אמנם מי שאוהב את הבורא ית"ש אהבה אמיתית לא ישתדל ויכוין לפטור עצמו במה שכבר מפורסם מן החובה אשר על כל ישראל בכלל, אלא יקרה לו כמו שיקרה אל בן אוהב אביו שאילו יגלה אביו את דעתו גילוי מעט שהוא חפץ בדבר מן

הדברים, כבר ירבה הבן בדבר ההוא ובמעשה ההוא כל מה שיוכל. ואף על פי שלא אמרו אביו אלא פעם אחת ובחצי דיבור, הנה די לאותו הבן להבין היכן דעתו של אביו נוטה לעשות לו, גם את אשר לא אמר לו בפירוש, כיון שיוכל לדון בעצמו שיהיה הדבר ההוא נחת רוח לפניו ולא ימתין שיצוהו יותר בפירוש או שיאמר לו פעם אחרת

וביקשתם משם

סער מיטפיסי, אינה מתיישבת על-ידי הקונסטרוקציה המופשטת והתאמת הסדרות. אין הזיקה הכמותית-מתימטית, אף כי תוצאותיה הטכנולוגיות כבירות הנה, ממצאה מענה לשאלת השאלות של האדם: מציאות זו — מה טיבה, משמעותה וערכה? מימי שלינג וקירקגור עד ברגסון, הוסרל ושאר חכמי הפילוסופיה האכזיסטנציאליסטית והמיטפיסיקה המודרנית המשיכה מחשבת האדם לבעוט בגישה המדעית הסמלית האפרורית ומאנה להכיר בה כמענה לתמהון רוחו. האסכולות הניאור-ריאליסטיות, שבאו לחפות על התיאור והביאור הכמותיים-פורמליים של מציאות, לא הניחו את דעת איש המחשבה העמוקה התובע הכרה אינטימית של המציאות. מתוך כל ההגות הפילוסופית החדשה מתפרצת בת-קולה של נפש מתגעגעת אל האל-סופיות, שמרדה בהכרה הפורמלית של התבונה היוצרת כמענה לשאלת השאלות שלה.

ב

לא נכחד, כי ישנו הבדל מסוים בין מחשבת העבר לזו של ההווה בנוגע לדרישת האל-סופיות דרך המציאות הסופית. בשעה שהפילוסופיה של ימי הביניים וגם זו של ראשית התקופה החדשה ביטאו את דרישת האל-סופיות והנצחיות בצורה אובייקטיבית, ע"י ניסוח מופתים חותכים, לדעתם, בעלי תוקף הגיוני, באה התפיסה החדשה והענינה לכפור בערכם ההגיוני-אובייקטיבי של המופתים, שמחבריהם יסדום על הנחות קטגורליות כמו זו של העצם או של הסיבתיות³. אמרה התפיסה החדשה: אין לנו רשות להשתמש בקטגוריות ילידות מציאות סופית, מותנית וזמנית כדי להוכיח אמיתת מציאות אל-סופית, מוחלטת ונצחית. קטגור-

3 המופתים הרווחים כל כך בפילוסופיה הכללית וגם הישראלית מעידים על געגועי האדם וחריגתו לאלוהים ונחלקים המה לחמישה סוגים. כאמור בפנים, אין אנו זקוקים למופתים אלה לשם הוכחה, כי הלא חווית האלוהים היא יסוד הוודאיות. (1) מופת המופתים הקוסמולוגי, מן העולם אל יוצרו, שלטן בלי מצרים בפילוסופיה של ימי הביניים ונשתת על מושג סיבה ראשונה או תכלית אחרונה. (2) המופת הטיליאולוגי התלכד, על פי הגדרת הסיבתיות של אריסטו והנוהים אחריו, עם המופת הקוסמולוגי, כי הרי אין בין הסיבה והתכלית, על פי דעה זו, אלא שינוי השם בלבד. לאחר הופעתה של הפיסיקה הקלאסית של ניוטון וגליליי, עם מושג הסיבתיות המיכאנית שלה, נכנס

איש ההלכה — גלוי ונסתר

יות אלה, שברכה צפונה בהן כשהן נתבעות לקבוע חוקים פורמליים כמותיים וליצור תבניות עולם מדעי, אינן יכולות לצאת מתוך מעגל הניסיון המדעי ולהשתלט שלטון בלי מצרים בעולם על-מוחשי, על-ניסיוני ועל-שכלי.

ברם, תפיסה זו באה לעקור ומצאה את עצמה נוטעת; באה להכחיש ומצאה את עצמה מאמינה. כפרה היא ביכולת האדם להסיק בעקיפין על ידי הוכחות, בנות כוח שני של ההיגיון, מן הסופיות על האל-סופיות, מן הזמניות על הנצח ומן הממשיות על הטרנסצנדנטיות. אבל במקום למחות את כל המופתים מספרה, קיימה וקיבלה אותם כחוויות בלתי-אמצעיות שאינן מיוסדות על פעולות ההיקש ההגיוני, כי אם מתבטאות בגילוי והארה פתאור-מייים. שום שיח ושיג אין לחוויות אלו עם המסקנה העקיפה או הגזירה השווה ההגיונית. כפי שתודעת המציאות בכלל והישות האנוכית בפרט אינן עוסקות בהכרעות הגיוניות אלא מהוות עצם מהותו הרוחנית של האדם, כך היא גם חווית האלוה. כולה מקורית, ראשית ואחרית מציאותו של האדם. מעולם ועד עולם היא קודמת לכל היקש ומסקנה. היא ודאית שבוודאיות, אמת שבאמיתות. אם יש עולם, אם ישנה מציאות בכלל — ובזה אין האדם, שלא נתפס לפילפולים של הבל, מסופק כלל — יש אלוה שהוא צור ההווה ומקורה. אם יש אנוכי, אם האדם קיים —

רווח בין הדבקים ונחלקו שני המופתים לשתי תפיסות נפרדות. במופת הטיליאולוגי מטפלים כל אלה שנתפסו להשקפת עולם ביולוגיסטית, ניאר-חיונית (neo-vitalism) ושהושפעו על ידי ברגסון, האחים הולדיין (Haldane) דריש (Driesch) וכיוצא בהם. (3) המופת האונטולוגי מסיק את המציאות הטרנסצנדנטית המוחלטת לא מתוך התהליך הקוסמי אלא מתוך האידיאה עצמה. מופת זה השתלט בשינוי נוסח וגם תוכן בפילוסופיה השכלנית החדשה כגון זו של דיקרט, שפינוזה, לייבניץ וואולף. כל אלו המופתים משתמשים בעולם החיצון או באידיאה עצמה כדי לבוא אל האלוהים. (4) גישה אחרת קמה ועלתה בשדה חקר שדי. המציאות האנוכית על כל מעמקה, ניגודיה ופלאותיה, מצלמת את בבואת היוצר המסתתר בחביון האישיות של היחיד. השקפה זו שיונקת ממושג "צלם אלוהים" שבספר בראשית (עיין ברכות י, א) ושכבר ידעה ר' סעדיה גאון היא עמוד התיכון בתנועת הפייטיזם (pietism) והרומנטיקה הדתית, מצד אחד, ובשיטת קנט והניאר-קנטיאניזם, מצד אחר. הגישה המוסרית של קנט וסיעתו, הגישה האפקטיבית של שליארמכר וכיוצא בו מבקשות מבחינות רבות ומגוונות את עקבות האלוה

וביקשתם משם

וגם את זה יודע האדם ודאית — ישנה אלוהות אישית חיה הממלאה את התודעה האנוכית. אי אפשר לחשוב, לדבר ולדון על מציאות עולם ואדם אם אין חיים ומרגישים את מקור ההווה, אהיה אשר אהיה. "יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון והוא ממציא כל נמצא וכל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא מאמיתות הימצאו. ואם יעלה על הדעת שהוא אינו מצוי, אין דבר אחר יכול להימצאות. ואם יעלה על הדעת שאין כל הנמצאים מלבדו מצויים, הוא לבדו יהיה מצוי ולא ייבטל הוא לביטולם" (רמב"ם יסודי התורה א, א-ב-ג) ⁴. אין התודעה הדתית חותכת מופתים, אין היא מקישה ולא מסיקה. "מרגישה" היא וחיה את האלוה בתוך תוכה של התודעה האנו-טולוגית. בלעדיו אין מציאות. "טעמו וראו כי טוב ה', אשרי הגבר יחסה בו", כשם שאין הרואה את האילן מסיק בעקיפין על השורש שמתחת לקרקע — בתפיסת הגזע ישנה גם הכרת השורשים — כן אין האדם זקוק למסקנות ביחס אל האלוהים.

בנבכי הנשמה ואינן מזדקקות אל המשטר הסיבתי הקוסמי. למותר לי להדגיש, כי האסכולות הסובייקטיביסטיות שבדת (Kierkegaard, Sabatier, Hermann) נתפסו לתפיסה זו. (5) הפילוסופיה החדשה סיגלה לעצמה השקפה אחרת המושרשת בתורתם של בעלי הסוד, המבססים את חוויתם הטרנסצנדנטלית על עובדתיות דתית מיוחדת במינה. האדם מרגיש את נוכחותו של האלוה באופן בלתי אמצעי. הנצח ניתן להרגשה תכופה ונסיון מידי כמו המוחשי.

לאמיתו של דבר, דברי הרמב"ם בפרק א' מהל' יסודי התורה, ה"א, מכוונים כלפי שיטה זו. "יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון והוא ממציא לכל נמצא וכל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא מאמיתת הימצאו". ידיעה זו אינה מבוססת על היקש הגיוני כי אם מיידית היא: ידיעת המציאות כמציאות אלוה, הכרת היצירה כהתבדלות מתוך חיקו של האיין-סוף. אף-על-פי שהרמב"ם לא הרפה גם ממופתים עקיפים בנוגע למציאות האלוהים, ולפי דעתו הכרעות מעין אלו הן ממצות ידיעת מצוי ראשון, מכל מקום תמצית השקפתו היא, שידיעה זו מבוססת על ההכרה האונטולוגית הבלתי-אמצעית שאין מציאות מבלעדי האלוהים. זו היא התורה החדשה שניתנה למשה במאמר "אהיה אשר אהיה", וכמו שפירש הרמב"ם כתוב זה: הנני מחויב המציאות, ובכל מקום שתמצא הווה אינה אלא השאלת מציאותי האל-סופית, שחיובה היא מהותה (מהות=אמת=מציאות). מציאות אמיתית זו היא המציאות האלוהית, וכל הנמצא "נסמך אליה" בהוויתו. משנה זו היא אחת המחשבות היותר נהדרות ועמוקות שרבנו הגדול הציבה במרכז עולמו.